

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a legtehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s akár az érettségire vagy a felvételre készülők diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétévenként könyv formájában is közreadjuk. Az eddig bemutatott alkotók: Bartis Attila, Bertók László, Bodor Ádám, Csoóri Sándor, Csukás István, Esterházy Péter, Fábíán László, Gergely Ágnes, Grecsó Krisztián, Háy János, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Kontra Ferenc, Kovács István, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Nagy Gáspár, Orbán János Dénes, Parti Nagy Lajos, Petőcz András, Rakovszky Zsuzsa, Schein Gábor, Sütő András, Szakonyi Károly, Szilágyi István, Szócs Géza, Tar Sándor, Temesi Ferenc, Térey János, Turczai István, Visky András, Vitéz György, Zalán Tibor.

HUBAY MIKLÓS

A (modern) magyar irodalom története hagyományosan a líra és az epika története. Irodalomtörténetünkben a dráma mindig is amolyan mostohagyereknek számított. Egy-egy jelentős dráma legfeljebb valamely költő vagy prózaíró egyszeri és elszigetelt próbálkozásának vagy író és színház alkalmi, szerencsés találkozásának köszönhetően születethetett meg. Teljes és – akár a honi és aktuális színházi viszonyoktól is függetlenül – tudatosan megformált drámaírói életművekre nálunk elvétve akadt példa. Ilyen kivételes, a jelentőségéhez mérten kevés (színházi) figyelemre méltott drámaírói életmű Hubay Miklósé.

Hubay Miklós 1918. április 3-án született Nagyváradon. Középiskoláit Debrecenben és Gyulán, bölcsésztanulmányait (esztétikából, filozófiából és művészettörténetből) a budapesti Pázmány Péter Tu-

dományegyetemen végezte (1936–1940). A Nemzeti Színház akkori igazgatója, Németh Antal hamar felfigyelt rá. 1939-ben már szerepelt a színház műsorán egy Rembrandtról szóló angol dráma átdolgozásával. 1941-ben jelent meg első könyve, egy párbeszédes esszé *Nemzeti színjátszás – drámai magyarság* címmel. Ettől kezdve egy életre elkötelezte magát a magyar dráma ügyének és a drámaírásnak. 1942 tavaszán a Nemzeti Színház Kamaraszínháza bemutatta *Hősök nélkül* című társadalmi drámáját. A bemutató jelentőségét növelte, hogy vendégként Somlay Artúr vállalta benne a főszerepet. Ugyanebben az évben titkára lett a két idegen nyelvű magyar szemle, a Hungarian Quarterly és a Nouvelle Revue de Hongrie közös szerkesztőségének, s ez a tevékenysége külügyminisztériumi ösztöndíjhoz segítette őt Genfben. Svájci és francia íróbarátaival (többek között Gilbert Trolliet-vel és Andre Prudhommeaux-val) magyar költők, mindenekelőtt József Attila francia nyelvű fordítását és publikálását szorgalmazták. Hatásukra kezdte el Olaszországban Umberto Albini a maga, olasz fiatalságot meghódító József Attila-kultuszát és a francia hadifogságban Stefan Hermlin a német fordítást. 1944 márciusában, Magyarország német megszállásakor Hubay Miklós újrakezdte az itthon betiltott Nouvelle Revue szerkesztését és kiadását. 1946-ban a Magyar Tájékoztató Könyvtár (Bibliothèque Hongroise) igazgatójává és állandó delegátusnak nevezték ki a Genfben székelő Nemzetközi Nevelésügyi Hivatal (Bureau International d'Education) mellé. Segítségével sok magyar író, képzőművész és muzsikus (például Déry Tibor, Ferenczy Béni, Illyés Gyula, Márai Sándor, Nagy Lajos, Cs. Szabó László, Szőnyi István) kapott genfi meghívást. 1949-ben hazatért, hogy folytathassa tíz évvel korábban megkezdett magyar írói pályáját. Hazatérése után a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskola tanárává nevezték ki, s az 1955 és 1957 közötti időszakban a Nemzeti Színház dramaturgjaként is dolgozott. Mindkét állásából ugyanazon a napon bocsátották el. 1956-os szerepvállalását követően (október 27. és november 2. között az Írószövetség küldöttjeként, a Szabad Magyar Rádió irodalmi adását vezette a Parlamentben) hirtelen megfagyott körülötte a levegő. Évekig elsősorban filmforgatókönyveket írt (például *Bakaruhában*, *Angyalok földjén*) és műfordított (például Marceau, Miller, Sartre, Molière darabjait). Tizenöt évi állástalanság után, az olaszok meghívására évtizedekig Firenzében, az ottani egyetem magyar tanszékén oktatott; a magyar irodalmat és kultúrát szerettette meg diákjaival (1974–

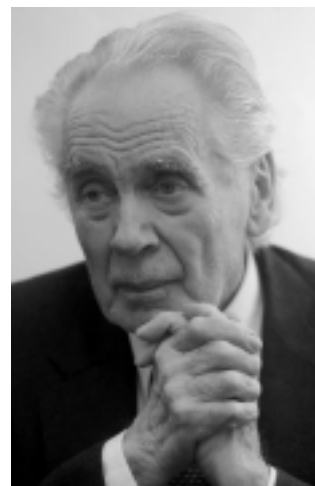
1988). Megbízatását elsősorban a Firenzében is előadott darabjainak és a művészettörténész Tolnay Károlynak (Charles de Tolnay) köszönhetette, aki a firenzei Buonarotti Ház igazgatójaként meggyőzte az egyetem professzorait, hogy hívják meg Olaszországba bemutatkozásra azt a Hubayt, akit személyesen addig ő maga sem ismert. Hubay Miklós drámáit sok esetben korábban mutatták be olasz vagy francia nyelvterületen, játszották különböző nemzetközi fesztiválokon, mint Magyarországon. Ez a mind egzisztenciális, mind szakmai értelemben vett, sajátosan köztes létállapot egyszerre „külső” és „belső” nézőpont érvényesítését tette lehetővé a számára. A viszonylagos függetlenséget nyújtó helyzet ugyanakkor lehetőséget teremtett arra is, hogy a napi esetlegességeken és érdekviszonyokon mintegy felülemelkedve, drámaírói elveit és színpadi gyakorlatát nagyobb léptékekkel mérve, a modern dráma alapdilemmáival, társadalom és történelem, a létezés alapvető kérdéseivel szembesülve formálja meg. Arany János-díja átvételekor, 2004-ben joggal mondta róla Ács Margit az írószövetségi laudációban: „Hubayt a sors érdeklí. A hetvenes években, amikor általában a hatalommal való viaskodás erkölcsi tandrámáit ünnepeltük, talán észre se vettük, hogy ő messzebből néz csatáinkra: nagyobb erő markában tudja az emberi életet, mint a diktatórikus és kevésbé diktatórikus hivatalok korifeusai. Ő tudta, amit mi nem akartunk észrevenni, hogy a sorsunkban több a szabadság és több a determináció is, mint a rendszer alattvalóiként véljük.” (*A dráma írása öröm. Hubay Miklós életmű-díja*, Új Horizont 2004/6.)

1981-től Hubay Miklós ismét bekapcsolódott a hazai művészeti és közéletbe. Öt esztendőn át, firenzei katedráját megtartva, a Magyar Írószövetség elnöki posztját töltötte be. Kezdeményezésére ünnepeljük meg például azóta is (*Az ember tragédiája* bemutatásának századik évfordulója nyomán) minden esztendőben a Magyar Dráma Napját. 1991-től egy évig Vas István mellett ügyvezetője, majd kilenc évig elnöke volt a Magyar P.E.N. Clubnak. Márai Sándor halálára többnapos emlékülést, Szász Imrével közösen, a *Szabadság dzsungelében* címmel nagysikerű írótalálkozót szervezett, valamint nemzetközileg is elismertette az önálló magyar P.E.N. Centrumot Romániában. A magyar Szerzői Jogvédő Hivatal (Artisjus) kiküldöttjeként rendszeresen képviselte a magyar drámaírókat a párizsi székelyű Confederation Internationale des Sociétés d'Auteur et Compositeurs (CISAC) közgyűlésein. Európa jelentős városaiban – meghívásra – gyakran tartott előadásokat a régi görög és a modern

drámáról. Nem egyszer hívták előadást tartani a Sorbonne-ra és Madridba, ahol a 20. század drámairodalmának a számvetését tárgyalták. Invitálták egy félesztendős kurzusra Rómába is, melynek gyümölcse lett *Az ember tragédiájának* előadása Pressburger rendezésében, valamint a szintén római Accademia dei Linceire, amely Tolnay Károlyra emlékezett. Rendszeresen járt nyaranta Delphibe a klasszikus görög dráma ünnepére, ahol mindig tartott előadást is. Szinte otthon van Friuliban azóta, mióta fesztiváljukon Colonosban friuli nyelven előadták drámáját, a számukra egzisztenciálisan aktuális *Elnémulást*. A katalóniai Sitgesi fesztiválon szintén előadásokkal és a *Tűzet viszek* című drámájával szerepelt. Kezdetől fogva részt vett Civaldeban a közép-európai fesztiválon, ahol *Hová lett a rózsza lelke?* című drámája is szerepelt. Arezzóban az egyfelvonásosok hosszú éveken át tartó fesztiválján többször volt zsűritag, s egy esetben a *Nero játszik* című műve volt a kötelezően előadandó darab. Érkeznek felé most már a hivatalos elismerések is. Többek között háromszor kap József Attila-díjat (1955 után 1965-ben és 1975-ben), kétszer kapja meg a Munka Érdemrend arany fokozatát (1972-ben és 1978-ban). 1987-ben a Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendjével tüntetik ki. A Kossuth-díjat 1994-ben veheti át. 2003-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje kitüntetésben részesül. 2005-ben az Olasz Szolidaritás Csillagrendjét adományozza neki az olasz államfő. Ebben az évben jelölik Prima Primissima-díjra is. 2004-től az Elektra Kiadóház vállalkozik összes drámájának folyamatos megjelenítésére. Ez a hétköztetesre tervezett életműkiadás jó alkalmat teremt a pálya főbb vonulatainak, alapvető drámatípusainak áttekintésére.

A drámakötet-sorozat egyes darabjaihoz Hubay Miklós címként klasszikus vagy klasszikus modern magyar költők és írók műveiből választ idézeteket. (Az első kötet *Kívül Magamon* címe például Szabó Lőrincről származik, a második, *Az én koromban* Kosztolányi Dezső *Litánia* című költeményének ismétlődő sora, a harmadik, a *Gím a fekete csalitban* Ady Endre *Küldöm a frigyládát* című verséből való...) A drámaíró ezzel a címadási vagy címválasztási megoldással is a magyar irodalmi folytonossághoz való kapcsolódásnak és az idézett irodalmi személyiségek és művek által képviselt értékek folytatásának szükségessége és folytathatóságának lehetőségessége mellett tesz hitet. Hasonló cél vezérli akkor is, amikor az európai és a magyar drámatörténet nagy korszakaihoz, alakjaihoz és műveikhez for-

dul. Az első kötetébe például úgynevezett görögös drámáit válogatja (*Nero játszik; A Szphinx; Nyomkeresők; Búcsú a csodáktól; Tűszzedők*). Hubay Miklós a görög tragédia nagy korszakát, a drámaíró triász, Aiszkhülosz, Szophoklész és Euripidész együttes fellépését az emberiség rendkívüli pillanatának nevezi, s egész pályája során amolyan vezérlő csillagának tekinti. A hagyománytörténés folytonossága jegyében olyan, alig ismert vagy régen elfeledett drámák vagy dráma-vázlatok egyéni feldolgozásait gyűjti egybe, mint a 16. századi *Comœdia Balassi Menyhárt árultatásáról* s más középkori népi tréfás játékok, komédiák átiratai (*Színház a Cethal hátán; Csak tréfa; Én vagyok Ravelszki!; Régi kanavászdarabokra új hímzések*). A sorozat utolsó kötetébe kerülnek azután, az értékőrzés és értékközvetítés újabb megnyilvánulási területeként, Hubay Miklósnak a francia és angol drámatörténet klasszikus és modern műveiből készített fordításai (Molière: *Szerelmem mint orvos*; Musset: *Vagy ki, vagy be*; Sheridan: *A rágalom iskolája*; Giraudoux: *Hölgyem, ez téboly!*; Marceau: *A Tőjás*; Sartre: *Oresztész és a legyek; Főbelövendők klubja*; Arthur Miller: *A salemi boszorkányok*). A szerző tevékenységének ez a – görögös, átdolgozó és fordító – vonulata mintha önmagában is dacolni kívánna az ezredforduló időszakára szinte általánossá váló korszellemmel, amely mindennek (történelemnek, társadalomnak, tudománynak, filozófiának, művészetnek vagy irodalomnak), az érték- és strukturáló középpont nélkülivé vált világnak a közlő végveszélyét és elkerülhetetlen pusztulását sugallja. Dacosan és látványosan száll szembe a dráma- és színháztörténészek, gyakorló dramaturgok és drámaírók sokaságával is, akik ezzel szoros összefüggésben és egymással csaknem egybehangzóan a klasszikus dráma- és színházeszmény mai körülmények közötti kiürülését, követésének lehetetlenné válását állítják. Harmadik kötetének függelékében kategorikusan fogalmaz: „Érvényes drámát – pláne tragédiát – írni ma, ezekben az évtizedekben legalábbis, olyanfajta feladat, mint egy eddig gyógyíthatatlan kór gyógyszerét kitalálni, kikísérletezni.” Maga is pontosan érzékeli a század- és ezredvég mindenfajta értéket és mértéket gátlástalanul pusztító hatását. Az ezredvégi ember (iség) végveszélybe sodródásáról vagy még inkább: rohanásáról naplőfeljegyzései vagy esszéi például magyar nyelven az elsők között tudósítanak. Oktatói, irodalomtörténészi és írói hite azonban mindegyre arra készíti, hogy alkotóművészként mégis a klasszikus érték és mérték mai körülmények közötti vállalása és követhetősége mellett álljon ki.

Hubay Miklós
Fotó: MTI

Higgyen abban, hogy mégis csak és csakazértis kialakítható egy saját drámaírói mítosz akár a klasszikus drámaforma modernizálásával, átdolgozásával, műfordításával, akár a mítosz hiányának dramatikussá tételével.

A mítoszhiány dramatikussá tételének kérdése azonban már a Hubay-dramák egy másik fő – egyszerre tematikus és formai-dramaturgiai szempontú – vonulatát érinti. A drámasorozat második kötetébe ugyanis a témájukban abszurd, de hagyományos drámaformában íródott darabok kerülnek (*Párkák avagy Isten füle mindent lát; Té, Imre, itt valami ketyeg; Harmadikos... és meg kell döglenni; Zsenik iskolája; Kalóz; Elnémulás; A bál után*), míg ennek mintegy párdarabjaként a negyedik kötet a hagyományos témák abszurdoid formájú egyfelvonásosait tartalmazza (*A feltámadás szomorúsága; Kánoni kor; Ők tudják, mi a szerelem; Antipygmalion; Finish; Lélegzet-visszafojtva; Mennyből egy angyal; Fiatal nő kékben és pirosban; Pünkösöd; A zsenik főiskolája; Magnificat; Mint gyümölcs a fán*). Általános vélekedés szerint a 19. és 20. század fordulójának időszakában a klasszikus dráma tartópillérei egyenként és együttesen is megrendülnek. Megbomlik jellem és cselekmény, egyén és kollízió, ember és tett egysége. A tett leválik az emberről. A személyiség nem tud kiteljesedni, cselekedeteiben maradéktalanul megnyilvánulni. A felszíni cselekvések nem az egyéniséget, legfeljebb az általa betöltött szociológiai státust, társadalmi elvárást jellemezhetik. Az ember elidegenedik önmagától is. Az

önazonosság, az identitás, a ki vagy mi vagyok én? kérdése kerül előtérbe. Az egyén nagy formátuma mint adottság válik kérdésessé. Végül az ember nem is vállalja önmagát, tetteit és azok következményeit. Úgy érzi, idegen erők kiszolgáltatottja. Egyetlen feladata a túrás, sorsának elszívása. „A legszemélyesebb problémám pedig és egyre kínzóbb – jelenti ki mindezzel kapcsolatosan és ez esetben is ellentmondva az irodalmi közfelfogásnak Hubay Miklós *Az emberi tett hitelessége a modern színpadon* címmel tartott milánói előadásában –: vajon drámaírás közben el tudom-e vezetni a hőseimet ahhoz a pillanathoz, amelyben cselekedni tudnak, s ha eljutnak ide, és tesznek valamit, vajon hitelesnek tűnik-e a cselekedetük?” Ebben a tekintetben igaza lehet Pomogáts Bélának, amikor a szerző egyik legfőbb jellemzőjeként azt emeli ki, hogy „valódi *poeta doctus* módjára ismeri és használja a modern dráma technikai változatait és fogásait: Ibsen, Csehov, Shaw, a szimbolisták, Pirandello, Brecht vagy Németh László dramaturgiáját. Mégsem utánoz, inkább átlényegít. Saját dramaturgiája van, az antidrámák korában a cselekvés színpadát képviseli. Akárcsak a klasszikusok tették, ő is a drámai tett lehetőségein építkeznek.” (*A drámaírás iskolája. Hubay Miklós drámaíró művészetének első korszaka*, Várad 2001/7.)

Végezetül a Hubay-drámák harmadik meghatározó vonulatát a drámasorozat harmadik, *Gím a fekete csalitban* és az azt követő, *Ó, Európa...!* című kötet darabjai jelentik. Az előbbibe a következő drámák kerülnek: *Egy szerelem három éjszakája*; *Késdobálók*; *Tűzet viszek*; *Római karnevál* és a sajnálatosan töredékesen maradt *Napsugár a Hold utcában*. Az utóbbi kötet szintén öt drámát tartalmaz: *Színház a Cethal hátán*; *Analízis*; *Freud – Az álomfejtő álma*; *Egy faun éjszakája avagy Hová lett a rózsá lelke*; *Pápvárók*. Mindkét kötet darabjai a 20. század magyar és európai történelmének egy-egy konkrét és mégis általános érvénnyel bíró eseményéhez és személyiségéhez kapcsolódnak. Hubay Miklós ennek a drámatípusnak a kimunkálása során is valami sajátosan köztes út megtalálásán fáradozik, bármifajta végletesség vagy kizárólagosság elkerülésére törekszik. A hagyománytörténés folytatása és megszakítása vagy megújítása, ha tetszik: hagyomány és abszurditás egysége egyaránt jellemzi. Témában és formában úgy tud egyszerre klasszikus és modern lenni, hogy mindkétben alapvetően módosít a közvetlen elődök és kortársak látás- és alakításmódján. Nem úgy kerekedik felül a hagyományos drámaforma eszköztára kiüresedésének veszélyén, hogy a létezés abszurditá-

sának végletes érzését sterilen modellizált szituációkkal, társadalmi vagy morális üzenetek közvetítésével fejezi ki. Nem elvont konstrukciókba helyezi történeteit és alakjait, hanem nagyon is konkrét témák, helyzetek és sorsok megidézésével képes érzékeltetni a 20. századi (poszt)modern létezés és létérzés képtelenségét és elviselhetetlenségét. Nem véletlen, hogy leginkább ezekkel a darabokkal gyűlt meg a baja az éppen aktuális hivatalos és színházi hatalomnak. Az 1957 nyarán írott *Késdobálók* című drámáját például előbb Major Tamás, majd Ádám Ottó és Szendrő Ferenc, valamint főiskolai hallgatók kezdték próbálni, de a bemutató előtt rendre érkezett a letiltás. A darabot végül, hat évnyi hányattatás után, csak 1963-ban mutathatta be a Szegedi Nemzeti Színház. *Az Egy szerelem három éjszakája* is csak a rendező-színigazgató Szinetár Miklós határozott kiállításának köszönhetette a színpadra kerülést. Ránki György zenéjével és Vas István verseivel a Petőfi Színház 1961. január 8-án mutatta be nagy sikerrel a magyar színháztörténetnek ezt az első musicaljét. *A Római karnevál* 1967-es bemutatójának megismétlését másfél évtizeddel később, kevésbé a halála előtt, Ruttkai Éva szorgalmazta leginkább. Miután tervének megvalósítására saját színházában, két évi hadakozás ellenére sem adódott lehetőség, egy alkalmi társulattal vitte azt színpadra, Ruszt József rendezésében a váci művelődési központban, Pest megye kultúrházaiban és néhány alkalommal a befogadó Játékszínben, 1983-ban. Kizárólag ez utóbbi helyszínen nyílt lehetőség, Vámos László rendezésében és Bubik István főszereplésével, a *Tűzet viszek* színpadon tartására. A népi származású és önmagát elemésztő színésztelenség, Soós Imre alakját megidéző darabot a szerző több megközelítésben is megírta, s amikor valóban komoly színházi érdeklődés és formátumos színészi alakítás segítette törekvését – például a Thália Stúdióban 1972-ben Kozák András vagy a Játékszínben 1985-ben Bubik István főszereplésével –, akkor darabja komoly visszhangot keltett.

Úgy tűnik, Hubay Miklós esetében valóban különös fontossággal bír a recepció alakulástörténete, drámaíró és színház, dráma és színpad viszonyának kérdése. Egy mára nemcsak kordokumentumként, de drámai erejével és korszerűségével is emblematikusnak nevezhető drámaírói életmű sorsa tehát a tét, amit talán végre napi aktuál- vagy szakmapolitikai szempontok nem kérdőjelezhetnek meg és nem lehetetleníthetnek el. A drámasorozat tartalmát együttesen látva és olvasva talán végre szakma és publikum egyaránt szembesül-

het azzal a kijózanító ténnyel, hogy minden ellenkező híreszteléssel szemben a modern magyar irodalom története igenis kínál tudatosan felépített, elméletileg megalapozott és szerencsés pillanataiban gyakorlati sikerekkel is megerősített drámaírói életművet. E kijózanító szembesülés pedig talán megteremti annak lehetőségét is, hogy Hubay Miklós drámaírói életműve végre az őt régóta megillető elismerésben és megbecsülésben részesüljön.

VILCSEK BÉLA